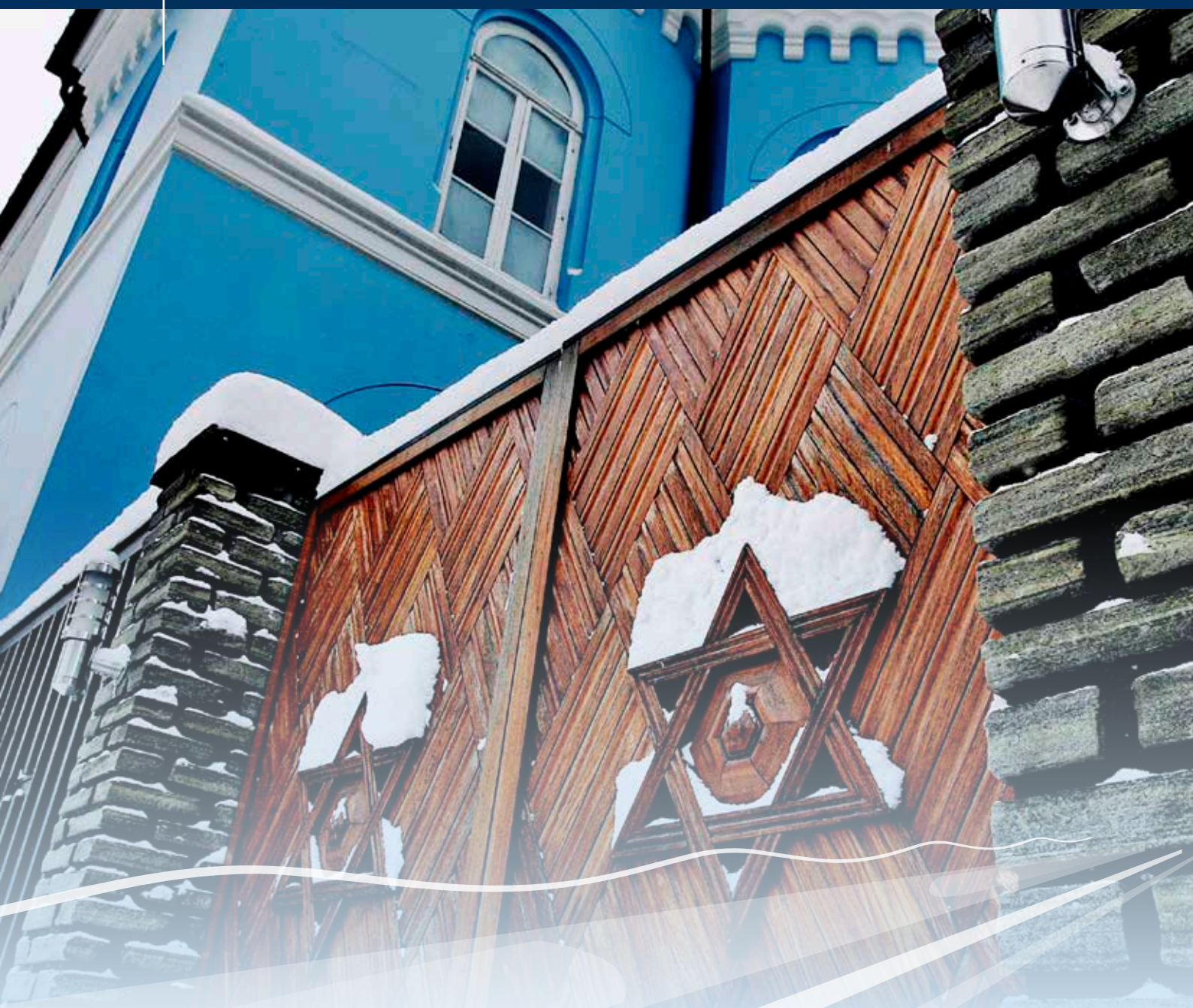




Kommunal- og
moderniseringsdepartementet

Handlingsplan

Handlingsplan mot antisemittisme 2016–2020



Handlingsplan mot antisemittisme 2016–2020



Hærverk mot synagogen i Oslo.
FOTO: LINDA NÆSFELDT/SAMFOTO

Innhold

Forord	6
Oversikt over tiltak i handlingsplanen mot antisemittisme	8
1. Den aktuelle situasjonen	10
2. Hva er antisemittisme?	12
3. Den jødiske minoriteten i Norge	15
Holocaust i Norge	16
4. Forebygge antisemittisme i skolen	18
5. Støtte initiativ som formidler mangfoldet i jødisk liv og historie i Norge	20
6. Registrere og etterforske antisemittisk hatkriminalitet	22
7. Følge med på holdninger i befolkningen	23
8. Få mer kunnskap om antisemittisme gjennom forskning	24
9. Nødvendige sikkerhetstiltak rundt jødiske institusjoner	25
10. Innsats mot antisemittisme utenfor Norge	27
11. Særlig relevant politikk og lovverk	28
Litteraturliste	30

Forord

Jødene er en liten minoritet her i landet. Regjeringen legger frem en egen handlingsplan mot antisemittisme fordi vi ønsker å ta tak i fordommer og hets mot jøder. Det er regjeringens mål at tiltakene i handlingsplanen samlet sett skal bidra til å redusere antisemittisme i Norge.

Det siste tiåret har vi både sett angrep mot jødiske mål i Europa, og fått rapporter om økt forekomst av antisemittiske hendelser i europeiske land. Det finnes også negative holdninger til jøder i den norske befolkningen. Det kan være holdninger som for eksempel uttrykkes gjennom å bruke «jøde» som skjellsord, eller gjennom konspirasjonstenkning. Vi har dessverre også hatt angrep mot jødiske mål her i landet.

Under andre verdenskrig ble norske jøder utsatt for nazistenes folkemord, og det var nordmenn som arresterte jødene. Vår egen europeiske historie har altså vist oss hvor galt det kan gå når antisemittisme settes i system, og når grensene for hva som er akseptert behandling av en minoritet gradvis forskyves. Med denne handlingsplanen understreker regjeringen at vi arbeider aktivt mot antisemittisme.

Antisemittisme – jødehat – er et svært komplekst fenomen. Men kort oppsummert kan antisemittisme forstås som fiendtlige holdninger og handlinger mot jøder, eller det som oppfattes som jødisk, basert på bestemte forestillinger om jøder. Antisemittisme har både likhetstrekk med andre gruppebaserte fordommer, og også helt særegne karakteristika.

Innsatsen mot antisemittisme tar utgangspunkt i regjeringens øvrige arbeid mot diskriminering, rasisme og gruppebaserte fordommer. Handlingsplanen skal være dynamisk, slik at tiltak kan justeres eller endres i løpet av handlingsplanperioden, etter hvert som vi får ny kunnskap og erfaringer.

Skolen er en viktig forebyggingsarena fordi tiltak i skolen når mange. Å arbeide mot antisemittiske holdninger er allerede innenfor skolens rammer og mandat, og en del av det helhetlige arbeidet for å styrke elevenes læringsmiljø. Med denne handlingsplanen ønsker vi blant annet å bidra til økt refleksjon og kompetanse omkring gruppebaserte fordommer blant lærerstudenter og lærere i skolen. Det vil gjøre skolene bedre i stand til å jobbe systematisk på en rekke områder, deriblant mot antisemittisme, rasisme og udemokratiske holdninger.

Pilotprosjektet Jødiske veivisere ble etablert i 2015. Gjennom prosjektet har to jødiske ungdommer i skoleåret 2015–2016 bidratt med å formidle kunnskap om hvordan det er å vokse opp som jøde i Norge. Målgruppen er elever i videregående skole. Det Mosaiske Trossamfund i Oslo startet prosjektet med støtte fra regjeringen i 2015, og regjeringen vil støtte Jødiske veivisere videre. Samtidig understreker vi at det er storsamfunnets ansvar å motarbeide fordommer og antisemittisme.

Regjeringen støtter også tiltak for å gjøre jødisk historie og kultur bedre kjent i Norge. Ulike kultur- og informasjonsaktiviteter kan bidra til å bryte ned fordommer.

Det har vært etterspurt en registrering av antisemittisk hatkriminalitet i alle politidistrikter, og med denne handlingsplanen kommer en slik registrering på plass. Registreringen vil gi bedre oversikt over antisemittisk hatkriminalitet, som igjen gir mulighet til å sette inn mer målrettede tiltak fremover. En slik registrering vil også gi oss statistikk som kan sammenliknes med statistikk fra andre land.

Det er generelt behov for mer kunnskap om antisemittisme, blant annet om hvordan antisemittisme kommer til uttrykk i dag, forholdet mellom *holdninger* og *handling*,

og om antisemittisme forekommer oftere i visse deler av befolkningen enn andre. Et av tiltakene i handlingsplanen går ut på å gjennomføre jevnlig målinger av holdninger i befolkningen i Norge, for å følge med på utviklingen. Regjeringen vil også styrke forskning om antisemittisme og jødisk liv i Norge.

Internett er en arena hvor mange både uttrykker og opplever antisemittisme, rasisme, hets og fordommer. I denne handlingsplanen presenterer vi et tiltak for å følge med på antisemittisme som kommer til uttrykk og spres på internett. Høsten 2016 legger regjeringen også frem en egen strategi mot hatefulle ytringer.

Regjeringen har et betydelig internasjonalt engasjement mot antisemittisme og for å ivareta jødisk kulturarv i Europa. Med denne handlingsplanen viderefører vi innsatsen.

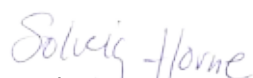
I mars 2015 ble det fremmet et forslag i Stortinget om å iverksette en handlingsplan mot antisemittisme, jf. Dokument 8:81 S (2014–2015). Forslaget ble behandlet i mai 2015, og fikk bred politisk tilslutning, jf. Innst. 276 S (2014–2015). Regjeringen startet arbeidet med denne handlingsplanen i juni samme år.

Regjeringen vil rette en stor takk til alle som har bidratt med innspill – både forskere, politikere, representanter fra ulike organisasjoner og enkeltpersoner. En spesiell takk til Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. Sist, men ikke minst, vil vi takke representanter fra det jødiske miljøet her i Norge, som har gitt gode innspill underveis i prosessen.



Jan Tore Sanner

KOMMUNAL- OG MODERNISERINGSMINISTER



Solveig Horne

BARNE- OG LIKESTILLINGSMINISTER



Torbjørn Røe Isaksen

KUNNSKAPSMINISTER



Anders Anundsen

JUSTIS- OG BEREDSKAPSMINISTER



Linda Cathrine Hofstad Helleland

KULTURMINISTER



Børge Brende

UTENRIKSMINISTER

Oversikt over tiltak i handlingsplan mot antisemittisme

Nr.	Tiltak	Ansvarlig departement
1	Utvikle læringsressurser rettet mot lærerutdanningene og lærere i skolen	Kunnskapsdepartementet
2	Styrke skoleprosjektet Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme (Dembra)	Kunnskapsdepartementet
3	Videreføre Det Mosaiske Trossamfunds informasjonstiltak Jødiske veivisere	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
4	Opprettholde den økte støtten til de jødiske museene	Kulturdepartementet
5	Sikre støtte til Jødisk kulturfestival i Trondheim	Kulturdepartementet
6	Registrere antisemittisme som motiv for hatkriminalitet i alle politidistrikter	Justis- og beredskapsdepartementet

Nr.	Tiltak	Ansvarlig departement
7	Gjennomføre holdningsundersøkelser hvert femte år	Barne- og likestillingsdepartementet m.fl.
8	Følge med på antisemittisme på internett og i media (pilotprosjekt)	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
9	Opprette et forskningsprogram om antisemittisme og jødisk liv i Norge i dag	Kommunal- og moderniseringsdepartementet
10	Opprette doktorgrads-/postdoktorstillinger til forskning om forebygging av gruppebaserte fordommer i skolen	Kunnskapsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet
11	Videreføre Norges internasjonale engasjement mot antisemittisme og for å ivareta jødisk kulturarv i Europa	Utenriksdepartementet

1 Den aktuelle situasjonen

På 2000-tallet har det vært ulike voldelige handlinger rettet mot jøder og jødiske mål flere steder i Europa. Eksempler er terrorangrepet mot det jødiske museet i Brussel i 2014, og mot en kosherbutikk i Paris i 2015 umiddelbart etter attentatet mot satiremagasinet Charlie Hebdo. En jødisk mann, som sto vakt ved synagogen i København, ble drept samme år. De ansvarlige for flere av disse handlingene har sagt eksplisitt at de ønsket å ramme jøder. Enkelte har også begrunnet handlingene i konflikten mellom Israel og Palestina, for på den måten å fremstille jøder i Europa som ansvarlige for staten Israels politikk.

I Norge har det også vært angrep på jødiske mål. I 2006 ble det kastet en brannbombe mot synagogen i Trondheim, og samme år ble synagogen i Oslo beskyttet med automatvåpen. De jødiske gravlundene i Oslo og i Trondheim har også blitt utsatt for hærverk med nazi-symboler. Både i Norge og i andre europeiske land har det i flere år vært nødvendig å sette inn ekstra sikkerhetstiltak både rundt synagoger og jødiske institusjoner.

Negative og antisemittiske holdninger til jøder finnes i Europa. Europarådets kommisjon mot rasisme og intoleranse (ECRI) overvåker graden av antisemittisme i EU-landene. I 2015 fant ECRI at én av fire europeiske jøder er redde for å bli identifisert som jøder. Fornektelse og trivialisering av holocaust, samt glorifisering av nazismen, har blitt mer utbredt i europeiske land. Antisemittisme kommer også i økende grad til uttrykk på internett og i sosiale medier.

Det er forsket forholdsvis lite på antisemittisme og jødernes situasjon i Norge i dag, men vi vet likevel at hets mot jøder forekommer. Flere norske jøder

er for eksempel redde for å bære davidstjernen¹ synlig, fordi de frykter at det vil gjøre dem utsatte og sårbare i det offentlige rom. Enkeltpersoner har opplevd direkte trakassering når de har båret davidstjernen som et smykke.

Jødiske elever i norsk skole er utsatte, og mange opplever å være den eneste eleven med jødisk bakgrunn på sin skole. Flere har opplevd at medelever bruker nazistiske symboler for å hets både dem personlig og jøder generelt. «Jøde» er et mye brukt skjellsord i norske skolegårder. I en undersøkelse gjennomført for Utdanningsetaten i Oslo i 2011 oppga 60 prosent at det hender elever kaller hverandre for jøde på deres skole. Blant de jødiske elevene som ble spurt, hadde en tredjedel opplevd negative hendelser 2–3 ganger i måneden eller oftere, på grunn av sin jødiske bakgrunn.

Hets mot jøder og angrepene mot jødiske mål, har også ført til engasjement i det norske samfunnet. I 2015 ble det arrangert en «fredens ring» ved synagogene både i Oslo og i Trondheim, initiert av unge norske muslimer. Arrangementene ble lagt merke til langt utenfor Norges grenser. Samme år skrev mer enn hundre kjente personer under på et opprop til støtte for jøder i Norge. Enkeltinitiativ som dette er positivt, men bør følges opp for å ha langsiktig effekt mot antisemittisme.

Det er et samfunnsproblem, og et demokratisk problem, når gruppefiendtlige holdninger får etablere seg i befolkningen. Med denne handlingsplanen vil regjeringen samle innsatsen for å motarbeide og forebygge antisemittisme.

¹ Davidstjernen er et symbol som forbindes med jødedommen.



Øverst: Ved synagogen i København etter at en jødisk vakt ble skutt og drept i februar 2015.

FOTO: SØREN BIDSTRUP/SCANPIX DENMARK

Nederst: Den jødiske gravlund i Oslo ble utsatt for hærverk i mai 2015.

FOTO: BERIT ROALD/NTB SCANPIX



2 Hva er antisemittisme?

Antisemittisme er et svært komplekst fenomen, og det er derfor vanskelig å gi en enkel definisjon av hva antisemittisme er. Det er pågående diskusjoner, både i akademiske og politiske miljøer, om hva som skal inngå i definisjonen. Internasjonalt drøftes blant annet grensene mellom israelskritikk og antisemittisme. Det er også en diskusjon om hvorvidt negative holdninger til jøder i Europa i dag er et uttrykk for en «ny antisemittisme», eller om det er tale om «gamle fordommer i ny drakt».

Antisemittisme brukes i dag ofte som en betegnelse for fiendtlige holdninger og handlinger rettet mot jøder eller det som oppfattes som «jødisk», basert på bestemte forestillinger om jøder.

Det er et kjennetegn ved antisemittiske forestillinger at jødene kollektivt tillegges uforanderlige egenskaper som har ikke har noe med virkeligheten å gjøre. I likhet med andre grupper som utsettes for rasisme og fordommer, har jøder blitt sett på som mindreverdige. Men jøder har også blitt fremstilt som sterke, overlegne og mektige. Begge deler kan være antisemittisk. Klassiske antisemittiske forestillinger inkluderer ideer om jøden som fremmed og illojal, jøder som koplet til penger og jøder som representanter for en skjult og farlig makt i verden.

Antisemittisme er et fenomen som har dype historiske røtter i Europa. Antisemittismen kan være like sterk i områder hvor det bor få eller ingen jøder, som i områder som har hatt jødisk befolkning i lang tid.

Forskjellen på holdninger og handlinger

Antisemittismen kan komme til uttrykk som *holdninger* hos individer, som myter, ideologi, folklore og billedbruk i kulturen. Antisemittisme

kan også gi seg utslag i *handlinger* i form av diskriminering, politisk mobilisering mot jøder og individuell, kollektiv eller statlig vold.²

Det er viktig å skille mellom antisemittiske holdninger og antisemittiske ytringer eller handlinger. Selv om en person som utfører antisemittiske handlinger sannsynligvis også har tydelige negative holdninger overfor jøder, er det ikke nødvendigvis direkte sammenheng mellom holdninger og handlinger.

Rapporter fra European Union Agency for Fundamental Rights (FRA)³ viser eksempler på at negative holdninger til jøder i et samfunn kan bli mindre utbredt, selv om antallet angrep på jøder eller jødiske institusjoner øker. En økning i antall antisemittiske hendelser kan være resultat av radikalisering i enkelte miljøer, og trenger altså ikke å gi seg utslag i en økning i negative holdninger til jøder generelt i befolkningen. Samtidig som utbredte gruppefiendtlige holdninger er et samfunnsmessig problem, vet vi også at enkeltindivider kan utgjøre en risiko for en utsatt minoritet.

Antisemittisme som konspirasjonsteori

Konspirasjonsteorier er forklaringsmodeller som blander fakta og spekulasjoner, og som går ut på at myndighetene eller andre antatt mektige grupper i hemmelighet sammensverger seg for å fremme sin egen, skjulte agenda. Konspirasjonsteorier bygger på mistillit til etablerte samfunnsstrukturer og demokratiske prosesser, og ses ofte i sammenheng med utenforskap. I kombinasjon med sterke fiendebilder kan konspirasjonsteorier i verste fall

² Helen Fein (1987).

³ European Union Agency for Fundamental Rights er et EU-byrå, med oppgaver knyttet til innsamling og analyse av data om grunnleggende rettigheter.

bidra til radikaliserings og virke voldsfremmende. Når nazistene planla og gjennomførte folkemordet på jødene i Europa under andre verdenskrig, var det basert på en konspiratorisk idé om «jødisk ånd», jødisk makt og verdensherredømme.

Konspirasjonsteorier er ikke et nytt fenomen, men med internett har det blitt lettere enn før å spre slike teorier. Antisemittisme kan arte seg som et verdensbilde med konspiratoriske trekk. I ulike konspiratoriske miljøer, både på politisk venstre- og høyreside, finnes det for eksempel personer som uttaler at jødene sto bak terrorhandlingene i Norge 22. juli 2011 og i USA 11. september 2001. Det finnes også konspirasjonsteorier som går ut på at det var jødene selv som sto bak holocaust. I undersøkelsen *Antisemittisme i Norge? Den norske befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter* utført av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter i 2012, sa hele 19 prosent seg enige i at «verdens jøder arbeider i det skjulte for å fremme jødiske interesser». Nesten hver femte nordmann tror på en slags jødisk verdenskonspirasjon, ifølge undersøkelsen.

Selv om holocaust er det mest veldokumenterte folkemordet vi kjenner til, finnes det personer som benekter at folkemordet på de europeiske jødene fant sted. Ifølge en spørreundersøkelse gjennomført av European Union Agency for Fundamental Rights i åtte europeiske land i 2013, hadde over halvparten hørt uttalelsen «holocaust er en myte eller har blitt overdrevet» minst én gang det siste året. Det kan være mange årsaker til holocaustbenektelse, men som regel rommer holocaustbenektelse et element av antisemittisme.

Antisemittisme i Norge

Norge har generelt hatt mindre politisk eller institusjonalisert antisemittisme enn mange andre europeiske land. Likevel viser historien at antisemittismen har vært tilstede også her. Et uttrykk for dette er paragraf 2 i Grunnloven i 1814, som forbød jøder adgang til riket. Paragraf 2 ble begrunnet i antisemittiske forestillinger om jøder, og i ideen om at jøden ikke ville være lojal til den norske staten. I mellomkrigstidens Norge finner vi mange eksempler på antisemittisme, blant annet i pressen.

Antisemittisme i Norge er imidlertid ikke et fenomen som bare hører fortiden til. I 2012 gjennomførte Det Mosaiske Trossamfund en kartlegging blant sine medlemmer i Oslo og Trondheim, som viste at 54 prosent av respondentene har opplevd antisemittisme. Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters kartlegging samme år viste at ca. 12,5 prosent av befolkningen har utpregete negative holdninger til jøder. Dette er på nivå med tallene i Storbritannia, Danmark og Nederland.

Antisemittisme og Israel

Antisemittiske holdninger kan endre seg over tid, og de kan også variere mellom miljøer. I Norge i dag ser enkelte klassiske antisemittiske forestillinger ut til å leve videre. Samtidig gir konflikten mellom Israel og Palestina en nyere referanseramme for folks forestillinger om jøder. I Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters rapport *Det som er jødisk* fra 2014, kommer det frem at norske jøders erfaringer med negative ytringer i stor grad kunne knyttes til debatten om konflikten mellom Israel og Palestina. Jødiske informanter som deltok i studien ble også utsatt for ytringer knyttet til nazistiske symboler og referanser til den nazistiske statsfølgelser av jøder. Informantene hadde fått høre utsagn som «Hitler var inne på noe, synd at han ikke klarte det», «Brenn i Auschwitz» og «Du er Israel, du er morder og må dø». Studien viser at både nye og gamle elementer fra antisemittismens vokabular finnes i Norge i dag.

Europeiske studier viser at det har vært flere angrep på jøder og jødiske institusjoner i de periodene hvor konflikten mellom Israel og Palestina har vært trappet opp.

Kritikk av Israel kan være kraftig, ensidig og ubalansert uten nødvendigvis å være antisemittisk. Samtidig finnes det eksempler på at det som oppfattes som negative handlinger utført av staten Israel, beskrives som resultat av iboende, negative karaktertrekk hos jøder. Det hender altså at israelskritikk inkluderer antisemittiske forestillinger, og ytringer med antisemittisk innhold fremmes i enkelte sammenhenger kamuflert som «anti-sionisme»⁴. Jøder i Norge kan også oppleve å bli stilt til ansvar for staten Israels politikk, blant annet i debatter i norsk offentlighet.

⁴ Sionisme kan forstås som jødisk nasjonalisme. For mer om begrepet, se Banik 2011.



FOTO: P DELISS/DPA

FOTO: BJØRN SIGURDSØN/NTB SCANPIX

3 Den jødiske minoriteten i Norge

Jødene er både en religiøs og kulturell minoritet i Norge. Jøder, kvener/norskfinner, rom (sigøynere), skogfinner og romanifolk/tatere er anerkjente som nasjonale minoriteter på grunn av sin langvarige tilknytning til landet. Gruppene har en historie i Norge fra 1800-tallet eller tidligere. Som nasjonal minoritet er jødene, i likhet med de andre gruppene, omfattet av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Politikken overfor nasjonale minoriteter bygger på prinsippet om likeverd og ikke-diskriminering.

Den norske jødiske minoriteten består av rundt 1500 personer. Til sammenlikning er det rundt 18 000 jøder i Sverige og 6000 jøder i Danmark.

I Grunnloven fra 1814 slo paragraf 2 fast at jøder og jesuitter skulle nektes adgang til Norge. Forbudet skiller seg ut i vesteuropeisk sammenheng. I Danmark fikk for eksempel jødene i samme periode statsborgerlige rettigheter. Forbudet mot jødisk innvandring til Norge ble opphevet i 1851.

Etter at paragraf 2 ble opphevet, kom det noen få jøder til Norge fra Danmark og Nord-Tyskland. Den største innvandringen fant sted mot slutten av 1880-tallet, da østeuropeiske jøder flyktet fra forfølgelse i det russiske tsarriket. Den jødiske innvandringen til Norge har imidlertid aldri vært omfattende.

Jødene bosatte seg i hovedsak i Trondheim og Oslo. Det fantes også mindre jødiske miljøer andre steder i Norge. De fleste østeuropeiske jødene som innvandret, opplevde nokså raskt tilknytning til Norge. Dette la grunnlaget for en sterk vilje

til integrering, samtidig som de tok vare på sin jødiske kultur og sin religion. Det var blant annet viktig at barna skulle gå på skole og ta utdanning, lære seg norsk og få norske venner. Jødene i Norge utviklet etter hvert en særegen norsk-jødisk identitet.

Da de første jødene innvandret var Norge religiøst sett et svært homogent land. Jødene har holdt en relativt lav profil utad, når det gjelder å utøve sin religion og ivareta egne tradisjoner. I dag er Norge et mer mangfoldig samfunn, religiøst, kulturelt og etnisk, og også jødene og jødisk kultur har blitt mer synlig. Både de mosaiske trossamfunnene, de jødiske museene i Oslo og Trondheim og enkeltpersoner i den jødiske minoriteten har bidratt til dette.

Den norske jødiske befolkningen i dag er sammensatt, både med tanke på grad av religiøsitet, etnisk bakgrunn og forholdet til tradisjoner. Jødene har etablert to trossamfunn i Norge, ett i Oslo og ett i Trondheim. De to trossamfunnene hadde i 2015 til sammen rundt 750 registrerte medlemmer. Menighetene favner det jødiske miljøet bredt, det vil si både de praktiserende og de mer sekulære. En viktig aktivitet i trossamfunnene er å gi barn og ungdom opplæring i jødedommen og jødisk kultur. Det Mosaiske Trossamfund i Oslo driver også en barnehage og en aldersinstitusjon.

Den jødiske minoriteten i Norge er liten, noe som i flere sammenhenger kan gi særskilte utfordringer. Det kan være en utfordring å ivareta tradisjoner og høytider, og eventuelt å overholde religiøse regler. Dette gjelder kanskje spesielt for dem som bor utenfor Oslo og Trondheim.

Holocaust i Norge

Under andre verdenskrig ble 773 jøder deportert fra Norge til nazistenes masseutryddelsesleire. Bare 38 av de som ble deportert overlevde. Som et ledd i nazistenes folkemord ble nesten en tredjedel av den jødiske befolkningen i Norge brutalt drept – fordi de var jøder.

Ordren om å deportere jødene kom fra tyske myndigheter i Norge. Det nazifiserte statspolitiet iverksatte ordren, registrerte og arresterte jødene. Øvrig norsk politi deltok også i arrestasjonene, i tillegg til medlemmer av Quislings Hird og Germanske SS Norge. Politiaksjonen mot jødene den 26. november 1942 var norgeshistoriens største. Alle jødiske eiendeler og eiendom ble konfiskert etter initiativ fra Nasjonal Samling. Personer i embetsverket, drosjesjåfører og sivile var også involvert i aksjonene.

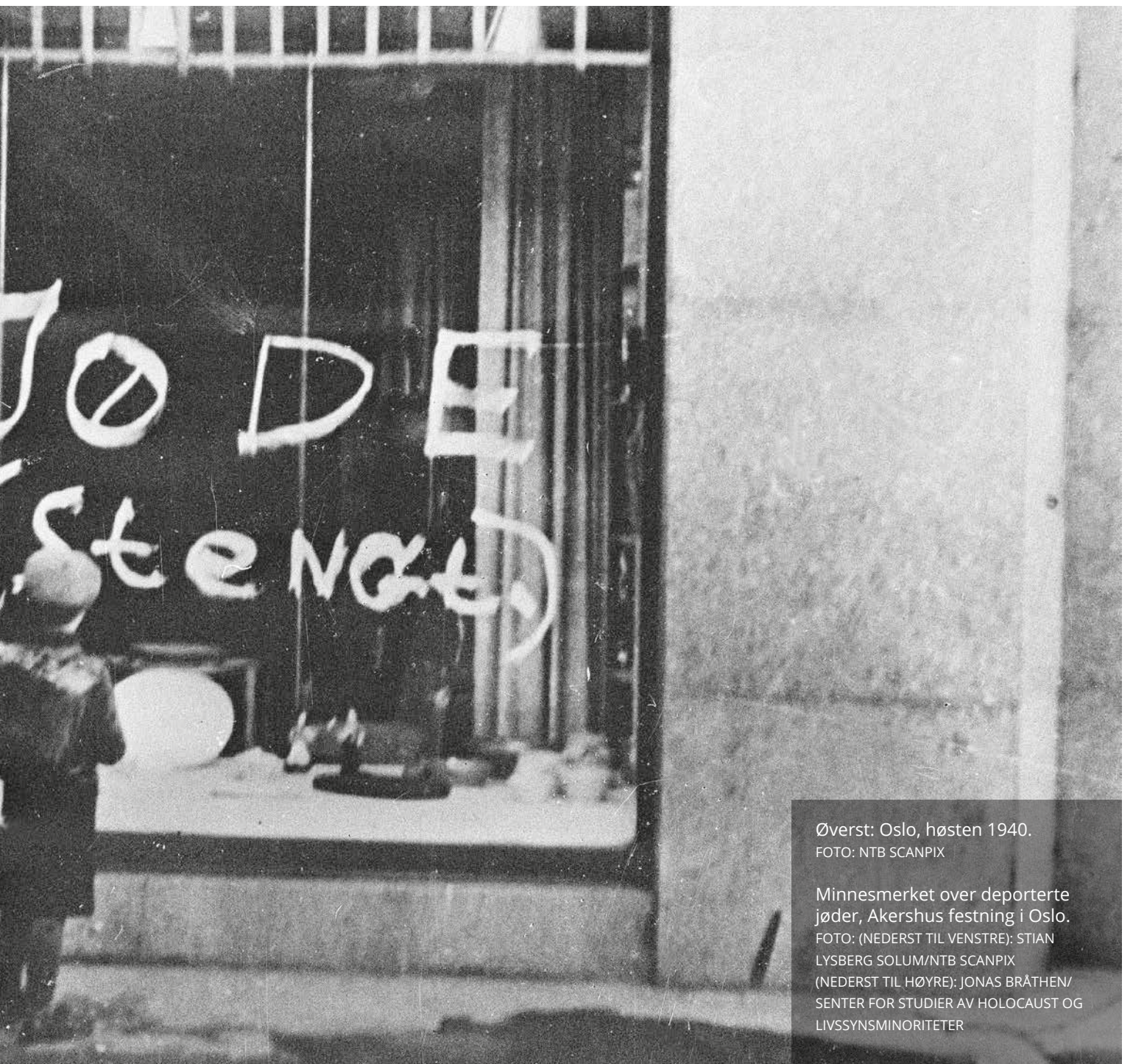
Ca. 1200 jøder greide å unnsnippe arrestasjonene, de fleste ved å flykte til Sverige. Majoriteten av jødene som flyktet fikk hjelp av grupper tilknyttet den organiserte motstandsbevegelsen, men også venner og naboer hjalp dem med å flykte.

Etter krigen, da jødene som hadde overlevd holocaust kom tilbake til Norge, ble de møtt av et byråkrati som ikke tok høyde verken for deres menneskelige eller materielle tap. For mange ble det svært vanskelig å få tilbake tapte eiendeler, forretninger og boliger. Staten krevde dødsattester for utbetaling av arv, noe som var umulig å skaffe for jødene som hadde mistet familiemedlemmer i konsentrasjonsleirene. Enkelte måtte gå rettens vei for å få eiendom og eiendeler tilbake.

Restitusjonsoppgjøret, erstatningen til den jødiske minoriteten, kom først i 1999 etter innstilling fra NOU 1997:22 *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig*. Oppgjøret var både kollektivt og individuelt. 980 enkeltpersoner fikk erstatning. Det kollektive oppgjøret har gått til tre hovedformål: Et fond hvor avkastningen skal benyttes til å sikre jødisk kultur og nærvær i Norge, internasjonal støtte til gjenoppbygging av jødiske kulturer, og til å opprette et kunnskaps-, opplærings- og dokumentasjonsenter om holocaust og jødiske og andre minoriteters situasjon. Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter ble opprettet i 2001.

I 2012 beklaget daværende statsminister Jens Stoltenberg at politifolk og andre nordmenn deltok i arrestasjoner og deportasjoner av jøder. Også politidirektøren og NSB, hvis tog ble benyttet til å transportere de arresterte jødene, har offisielt beklaget at dette kunne skje.





Øverst: Oslo, høsten 1940.
FOTO: NTB SCANPIX

Minnesmerket over deporterte
jøder, Akershus festning i Oslo.
FOTO: (NEDERST TIL VENSTRE): STIAN
LYSBERG SOLUM/NTB SCANPIX
(NEDERST TIL HØYRE): JONAS BRÅTHEN/
SENTER FOR STUDIER AV HOLOCAUST OG
LIVSSYNSMINORITETER



4 Forebygge antisemittisme i skolen

Innsatsen mot antisemittisme i skolen inngår i det helhetlige arbeidet for å sikre barn og ungdom et godt læringsmiljø. Opplæringsloven § 9a fastslår at alle elever har rett til et godt fysisk og psykososialt miljø som fremmer helse, trivsel og læring. For å oppnå dette må skolene arbeide systematisk med holdninger og verdier. Elevene skal lære å se konsekvenser av egne valg, utsagn og handlinger. Skolen har en sentral rolle i å lære elever å respektere og anerkjenne forskjellighet, og å lære dem å leve i et «uenighetsfellesskap». Dette er nært knyttet til opplæring i demokrati og menneskerettigheter, som både er forankret i skolens formålsparagraf og i den generelle delen av læreplanen for grunnopplæringen.

Det kan være en utfordring at lærere ikke gjenkjenner antisemittiske ytringer eller handlinger, eller at de av ulike årsaker ikke tar slike hendelser tilstrekkelig på alvor. Det har derfor vært satt i gang ulike tiltak for å øke kompetansen blant lærere og elever om antisemittisme, holocaust, jødedom og jødisk kultur.

I 2011 fikk Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, i samarbeid med Det europeiske Wergelandsenteret og Institutt for lærerutdanning og skoleforskning ved Universitetet i Oslo, i oppdrag å følge opp rapporten *Det kan skje igjen: rapport fra Kunnskapsdepartementets arbeidsgruppe om antisemittisme og rasisme (2011)*. Det resulterte i prosjektet Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme (Dembra), som har blitt gjennomført på flere ungdomsskoler på Østlandet. Arbeidet med å tilby Dembra til skoler utenfor Østlandsområdet startet i 2016. Våren 2016 ble det foretatt en ekstern evaluering av Dembra. På bakgrunn av evalueringen, vil Utdanningsdirektoratet, i samarbeid med Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter og Det europeiske Wergelandsenteret, forbedre ressursene som er utviklet innenfor Dembra-prosjektet.

Den generelle innsatsen mot mobbing i skolen er i tillegg styrket i 2016. I april 2016 la regjeringen frem en rekke tiltak mot mobbing som en oppfølging av NOU 2015: 2 Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø. I Meld. St. 30 (2015–2016) *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk* foreslår regjeringen også å utvikle læringsressurser til bruk i utdanningen av lærere, og til bruk for lærere i skolen, blant annet for å redusere omfanget av hatefulle ytringer, antisemittisme og rasisme.



FOTO: JØDISK MUSEUM OSLO

Tiltak 1: Utvikle læringsressurser rettet mot lærerutdanningene og lærere i skolen
Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

Kunnskapsdepartementet har gitt Utdanningsdirektoratet i oppdrag for 2017 å utvikle forskningsbaserte, pedagogiske læringsressurser om gruppebaserte fordommer til bruk i lærerutdanningene, og digitale etterutdanningspakker for lærere som også kan benyttes til skolebasert kompetanseheving. Læringsressursene skal dekke følgende områder: Hatefulle ytringer, antisemittisme, rasisme, diskriminering av minoriteter og udemokratiske holdninger. Læringsressursene skal prøves ut i 2018 og evalueres første halvår 2019. Det tas sikte på at ressursene er offentlig tilgjengelige i løpet av siste halvår 2019.

Tiltak 2: Styrke skoleprosjektet Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme (Dembra)
Ansvarlig: Kunnskapsdepartementet

Dembra bidrar i ungdomsskolers og videregående skolers arbeid med å forebygge antisemittisme, rasisme, radikalisering og udemokratiske holdninger. Dembra tar utgangspunkt i skolens egne erfaringer, og gir verktøy som lærere og skoleledere kan bruke i hverdagen.

I 2016 startet prosessen med en gradvis nasjonal forankring av Dembra ved hjelp av freds- og menneskerettighetsstentrene.⁵ Sommeren 2016 lanserte Dembra digitale ressurser til bruk i ungdomsskolen og videregående skole. Disse er tilgjengelige på nettsiden www.dembra.no.

Regjeringen har lagt opp til å styrke Dembra ytterligere i 2017.

⁵ I første omgang inkluderes Raftostiftelsen og Falstadsenteret i Dembra.

5 Støtte initiativ som formidler mangfoldet i jødisk liv og historie i Norge

Mange har forenklede forestillinger om jøder og jødedom. Det er derfor viktig å få frem at det er et mangfold blant jøder, også i her i landet. For å motvirke antisemittisme og negative holdninger til jøder, er det av betydning å synliggjøre bredden i jødisk kultur.

Det er også viktig å få frem kunnskap om jøders deltakelse og bidrag i det norske samfunnet. Kunnskap kan bidra til å bryte ned fordommer. Det samme kan felles møteplasser og felles kulturopplevelser. Både museer og kulturfestivaler har i mange år virket som brobyggere mellom ulike grupper i befolkningen, og som arenaer for kultur- og historiefremføring.

Fleire institusjoner formidler kunnskap om jødedom, jødisk kultur, liv og historie i Norge. De jødiske museene i Oslo og Trondheim, Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Stiftelsen Arkivet, Falstadsenteret og Vestfoldsmuseene formidler kunnskap til et bredt publikum. De mosaiske trossamfunnene i Oslo og Trondheim spiller også viktige roller i å formidle kunnskap om jødedom og jødisk liv og historie.

Tiltak 3: Videreføre støtten til Jødiske veivisere **Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet**

Det Mosaiske Trossamfund i Oslo startet i 2015 et opplysningsstiltak for å øke kunnskapen om jøder og jødedom i Norge, og på sikt bidra til å redusere forekomsten av antisemittisme. Et av prosjektene Det Mosaiske Trossamfund har utviklet er Jødiske veivisere, hvor to unge norske jøder besøker primært videregående skoler rundt om i landet. Målet med prosjektet er blant annet å synliggjøre minoriteten, vise mangfold blant jøder i Norge, spre kunnskap og bidra til å redusere fordommer. Jødiske veivisere er inspirert av ordningen med Samiske veivisere.

Regjeringen mener det er viktig å støtte den jødiske minoriteten i deres eget informasjonsarbeid, og viderefører støtten til Jødiske veivisere i handlingsplanperioden.

Tiltak 4: Opprettholde den økte støtten til de jødiske museene **Ansvarlig: Kulturdepartementet**

Jødisk museum i Oslo og Jødisk museum i Trondheim formidler hvordan den jødiske kulturen i Norge har utfoldet seg på ulikt vis, både lokalt og nasjonalt. På den måten løfter de frem et mangfoldig perspektiv på jødernes kultur og historie her i landet. De jødiske museene har ulike prosjekter og aktiviteter for å motvirke antisemittisme som del av sin kjernevirksomhet. Museene fikk økt støtte over statsbudsjettet i 2016, og regjeringen vil opprettholde støtten på dette nivået, for å sikre at de kan drive det forebyggende arbeidet videre.

Tiltak 5: Sikre støtte til Jødisk kulturfestival i Trondheim **Ansvarlig: Kulturdepartementet**

Jødisk kulturfestival i Trondheim har blitt arrangert i september hvert år siden 2010. Tidspunktet sammenfaller med markeringen av den europeisk-jødiske kulturdagen. Festivalen vektlegger å gi deltakerne en opplevelse av mangfold innen jødisk kultur gjennom et variert konsert- og kulturprogram. Festivalen bidrar til å levendegjøre jødisk kultur i Norge, og er på den måten viktig i arbeidet mot antisemittisme.

Festivalen har fått årlig tilskudd fra Kulturrådet siden 2011, og fikk innvilget et flerårig tilskudd for perioden 2014–2016. Regjeringen vil sikre videre drift av festivalen.



Foto: (Øverst): De Jødiske veiviserne på en videregående skole i Akershus.
FOTO: ERLEND BERGE/VÅRT LAND



(Nederst): Skoleelever på Jødisk museum i Oslo. FOTO: JØDISK MUSEUM OSLO.

6 Registrere og etterforske antisemittisk hatkriminalitet

Hatkriminalitet defineres som straffbare handlinger som helt eller delvis er motivert av hat, forfølgelse eller ringeakt (forakt), på bakgrunn av hudfarge, nasjonal opprinnelse, etnisk opprinnelse, religion, livssyn, seksuell orientering eller nedsatt funksjonsevne.

Straffeloven (2005) har flere bestemmelser som omfatter hatkriminalitet med antisemittisk motiv. Straffeloven § 77 beskriver omstendigheter som særlig skal tas i betraktning i skjerpene retning i forbindelse med straffeutmålingen for alle typer lovbrudd, også lovbrudd som er motivert av hat mot enkeltgrupper. Straffeloven § 185 omfatter diskriminerende eller hatefulle ytringer på grunnlagene som er nevnt over. Det gjelder egne bestemmelser knyttet til grove trusler, grov vold og grovt skadeverk.

Politidirektoratet publiserer hvert år statistikk over hatkriminalitet i Norge. De siste årene har anmeldte lovbrudd som defineres som hatkriminalitet, samlet sett ligget på 200–250 saker i året. Det er grunn til å tro at det er store mørketall. Av statistikken fremgår det ikke hvor mange av anmeldelsene på landsbasis som har antisemittisk motiv.

Straffelovens bestemmelser om hatkriminalitet tar utgangspunkt i motivet bak handlingen. Politiet må ha god kunnskap om hatkriminalitet for å kunne registrere korrekt i straffesakssystemet.

God kunnskap om lovverk og registreringsrutiner kan bidra til økt oppmerksomhet og bedre grunnlag for å etterforske og konstatere skyld i slike saker. Sikre registreringsrutiner kan samtidig bidra til lavere mørketall for hatkriminalitet, og til bedre data og kvalitetssikring av statistikken over hatkriminalitet.

Oslo politidistrikt har en egen etterforskningsgruppe for hatkriminalitetssaker. Gruppen skal sikre spesialkompetanse for etterforskning av hatkriminalitet. I 2015 var det 70 anmeldte forhold i Oslo som gjaldt etnisitet, hvorav fire hadde antisemittisk motiv.

Det er et mål for regjeringen at etterforskning av hatkriminalitet får nødvendig prioritet i alle politidistrikter. Hatkriminalitet er en sakstype som skal ha sentral, landsdekkende prioritet i statsadvokatembetene og politidistriktene.⁶

Tiltak 6: Registrere antisemittisme som motiv for hatkriminalitet i alle politidistrikter **Ansvarlig: Justis- og beredskapsdepartementet**

Regjeringen skal sikre at politiet registrerer og etterforsker hatkriminalitet med antisemittisk motiv. Politidirektoratet skal utarbeide en egen veileder for lik registrering av alle former for hatkriminalitet i landets 12 politidistrikter.

Regjeringen vil også legge frem årlig statistikk som viser anmeldt hatkriminalitet med antisemittisk motiv i Norge.

⁶ Jf. Riksadvokatens mål og prioriteringsskriv til politimestrene og statsadvokatembetene (Rundskriv 1/2016).

7 Følge med på holdninger i befolkningen

I 2012 presenterte Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter befolkningsundersøkelsen *Antisemittisme i Norge? Den norske befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter*. På oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet, i samarbeid med andre berørte departementer, skal det gjennomføres en ny befolkningsundersøkelse som skal legges frem høsten 2017.⁷ I tillegg finansierer Barne- og likestillingsdepartementet en egen studie av etniske og religiøse minoriteters holdninger til hverandre, som går parallelt med befolkningsundersøkelsen. Studien skal kartlegge generelle erfaringer knyttet til det å være minoritet i Norge, med vekt på erfaringer med diskriminering. På bakgrunn av funn i undersøkelsene som kommer i 2017, vil regjeringen vurdere eventuelle nye tiltak.

Europeiske undersøkelser viser at hatytringer mot jøder på internett og i sosiale medier har økt de siste årene. Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter gjennomfører en undersøkelse av hvorvidt og hvordan antisemittisme kommer til uttrykk i et begrenset utvalg norske medier, inkludert kommentarfelt og sosiale medier. I korte trekk kommer det frem at jødefiendtlige utsagn og ytringer er relativt lite utbredt, men forekommer både i de redigerte og uredigerte mediene. Slike ytringer blir imidlertid sjeldent stående uimotsagt. Det som går igjen er at jøder blir sett på som en kollektiv størrelse, og en vanlig form for generalisering er sammenblandingen av jøder som gruppe og staten Israel. I kommentarfelt kommer også tradisjonelle konspiratoriske antisemittiske forestillinger til uttrykk. Twitter-meldingene skiller seg fra det øvrige materialet i undersøkelsen ved at

emneknaggen «jøde» blant annet koples til penger og profitt samt lav arbeidsmoral, uredelighet og latskap.⁸

Tiltak 7: Gjennomføre holdningsundersøkelser hvert femte år **Ansvarlig: Barne- og likestillingsdepartementet**

i samarbeid med Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Kunnskapsdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet og Utenriksdepartementet

Det skal gjennomføres undersøkelser hvert femte år som kartlegger befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter. Undersøkelsene skal legges opp slik at resultatene kan sammenliknes med Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters undersøkelse fra 2012, og undersøkelsen som skal legges frem i 2017.

Det legges opp til samfinansiering mellom berørte departementer, på samme måte som i 2012 og i 2017.

Tiltak 8: Følge med på antisemittisme på internett og i media (pilotprosjekt) **Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet**

Undersøkelser viser at jødefiendtlige holdninger kommer til uttrykk i ulike medier og på internett, inkludert i sosiale medier og kommentarfelt. Negative forestillinger om jøder viser seg å være seiglivet, også i en norsk kontekst. Kommunal- og moderniseringsdepartementet vil lyse ut midler i 2017 til et pilotprosjekt som skal følge med på antisemittisme i media og på internett.

⁷ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter gjennomfører undersøkelsen.

⁸ Undersøkelsen ferdigstilles høsten 2016.

8 Få mer kunnskap om antisemittisme gjennom forskning

Det er gjort viktig forskning om antisemittisme i Norge, og regjeringen støtter aktuelle forskningsmiljøer på feltet. Det er imidlertid behov for mer kunnskap om hvordan antisemittisme kommer til uttrykk i dag, og om forholdet mellom antisemittiske holdninger og handlinger. I tillegg er det behov for kunnskap om jødernes situasjon i Norge i dag.

Kunnskapsdepartementet gir grunnbevilgning til syv freds- og menneskerettighetssentre i Norge.⁹ Blant disse har særlig Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Stiftelsen Arkivet og Falstadsenteret viktige roller i arbeidet mot antisemittisme, gjennom formidling av regional historie knyttet til blant annet jødeforfølgelsen i Norge under annen verdenskrig og sammenhenger mellom fortid og nåtid.

Regjeringen støtter Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter med en grunnbevilgning fra Kunnskapsdepartementet. Utenriksdepartementet har også en rammeavtale med senteret. Kunnskapsdepartementet ga i 2013 midler til å opprette en permanent stilling ved senteret, som bidrar til forskning og undervisning om antisemittisme.

Utenriksdepartementets rammeavtale med Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter er spesielt knyttet til studier av holdninger til jøder i et internasjonalt perspektiv. Utenriksdepartementet vil høsten 2016 ta stilling til om de skal inngå ny rammeavtale for perioden 2017–2018.

I februar 2016 opprettet regjeringen Senter for ekstremismeforskning: høyreekstremisme, hatkriminalitet og politisk vold (C-REX) ved Universitetet i Oslo – en tiårig satsing. Formålet er å få kunnskap om årsaker til og konsekvenser av høyreekstremisme og hatkriminalitet i Norge og internasjonalt.

Tiltak 9: Opprette et forskningsprogram om antisemittisme og jødisk liv i Norge i dag **Ansvarlig: Kommunal- og moderniseringsdepartementet**

Kommunal- og moderniseringsdepartementet vil tildele midler til et forskningsprogram om antisemittisme og jødisk liv i Norge i dag. Formålet er å styrke den generelle forskningen om tematikken. Prosjektene vil bli lyst ut av Norges forskningsråd med søknadsfrist i februar 2017. Forskningsprosjektene er forventet å være ferdigstilt i 2021.

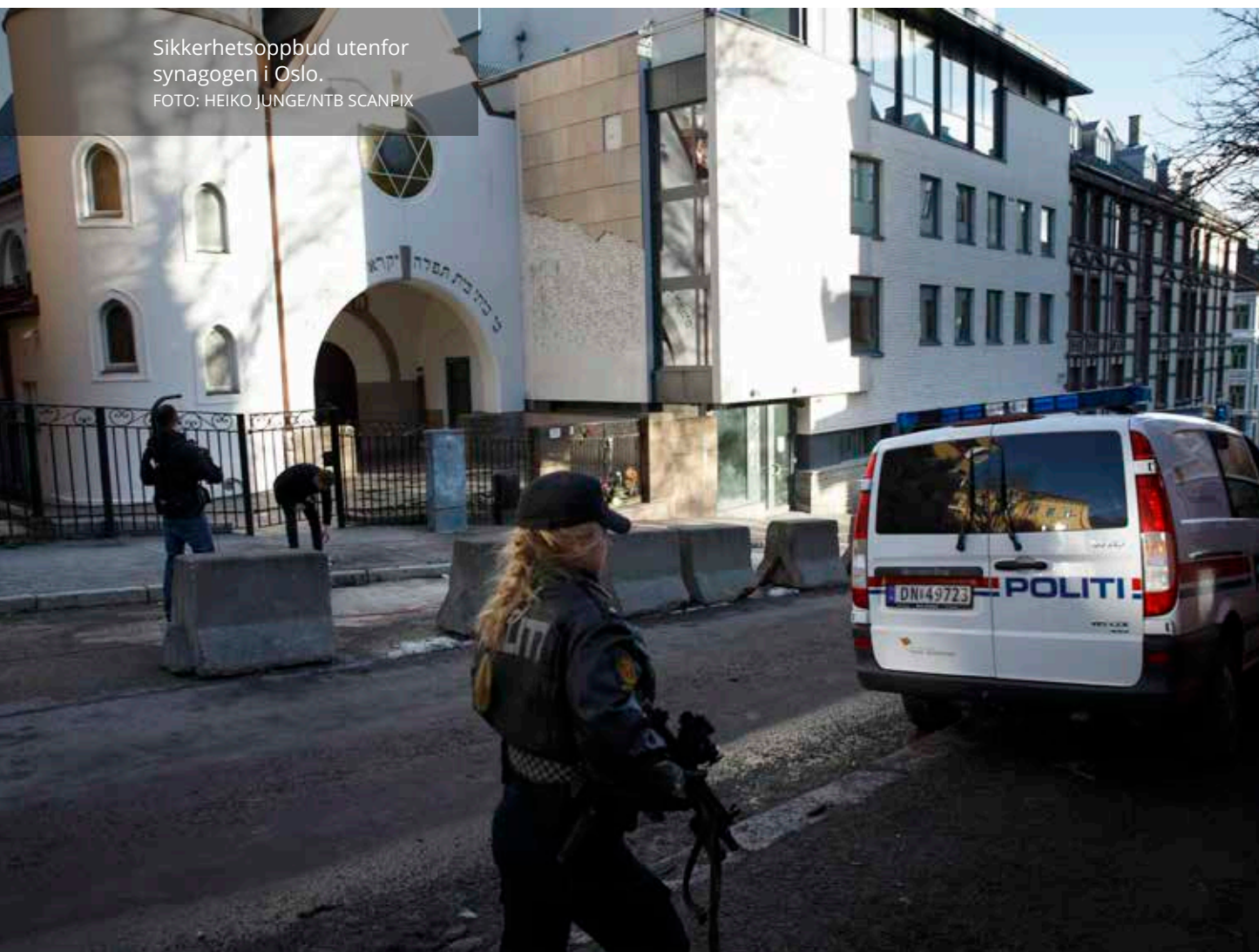
Tiltak 10: Opprette doktorgrads-/ postdoktorstillinger til forskning om forebygging av gruppebaserte fordommer i skolen **Ansvarlige: Kunnskapsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet**

Kunnskapsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet finansierer opprettelsen av doktorgrads-/postdoktorstillinger om gruppebaserte fordommer. Formålet er å styrke kompetansen blant lærere og elever, og å bidra til skolens langsiktige holdningsskapende arbeid. Prosjektene vil bli lyst ut av Norges forskningsråd. Minst ett av prosjektene skal omhandle antisemittisme spesifikt.

⁹ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Det europeiske Wergelandsenteret, Falstadsenteret, Stiftelsen Arkivet, Raftostiftelsen, Nansen fredssenter og Narviksenteret.

Sikkerhetsoppbud utenfor synagogen i Oslo.

FOTO: HEIKO JUNGE/NTB SCANPIX



9 Nødvendige sikkerhetstiltak rundt jødiske institusjoner

Myndighetene har det overordnede ansvaret for å ivareta sikkerheten til alle borgere i landet, og å sette inn særskilte tiltak for grupper som er spesielt utsatt. Det har som nevnt vært angrep mot synagogen både i Oslo og i Trondheim, og de to jødiske gravlundene har blitt skjendet flere ganger.

Når terror og vold rammer jødiske mål utenfor Norge, øker også ofte trusselen mot jødiske institusjoner her i landet. I slike situasjoner vurderer politiet og Politiets sikkerhetstjeneste sikkerheten blant annet rundt synagogene. Sikkerhetstiltak settes inn i samarbeid mellom det aktuelle politidistriktet og Politiets sikkerhetstjeneste, og i dialog med de mosaiske trossamfunnene i Oslo og Trondheim.



Bilder fra POLIN Museum of the History of Polish Jews i Warszawa, Polen.
FOTO (SYNAGOGEN): AP PHOTO/CZAREK
FOTO (MUSEETS UTSIDE): AP PHOTO/ALIK KEPLICZ



10 Innsats mot antisemittisme utenfor Norge

Norge er bredt internasjonalt engasjert i arbeidet mot antisemittisme. De siste årene har regjeringen tildelt EØS-midler til tiltak mot antisemittisme, og for å øke kunnskap og flerkulturell forståelse gjennom å bevare jødisk kulturarv i Europa. Innsatsen mot antisemittisme har hatt som hovedfokus å bidra til at jødisk betydning for europeisk kultur og historie ikke viskes ut av hukommelsen. Bevaring og formidling av jødisk kulturarv og historie i Latvia, Litauen, Polen, Portugal, Slovakia, Tsjekkia og Ungarn har vært prioritert.

Med EØS-midlene er det også gitt støtte til arbeid for økt toleranse, og mot antisemittiske ytringer, gjennom støtte til sivilsamfunnet i mottakerlandene. Også i den kommende finansieringsperioden for EØS-midlene frem til 2021, vil støtte til minoriteter og minoriteters kulturarv stå sentralt.

International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA)
IHRA er den mest spesialiserte internasjonale organisasjonen for arbeid mot antisemittisme. IHRA er en sammenslutning av 31 medlemsland, ti observatørland og syv internasjonale organisasjoner. Her drøftes medlemslandenes tiltak innen undervisning og forskning, og for bevaring av minnesteder og museer. Norge hadde formannskapet i 2009, og har uttrykt vilje til å ta på seg formannskapet på nytt i 2019.

I oppfølgingen av IHRA vil Utenriksdepartementet fortsatt samarbeide nært med Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (se for øvrig omtale under kapittel 8).

Europarådets arbeid mot antisemittisme
Europarådet arbeider bredt mot hatefulle ytringer og hatkriminalitet. Europarådets handlingsplan

for å utvikle inkluderende samfunn ble vedtatt i mars 2016. I denne handlingsplanen blir rasisme, intoleranse og hatefulle ytringer beskrevet som et økende problem. Målet med handlingsplanen er å bistå medlemslandene med å takle Europas mangfold gjennom tre fokusområder; utdanning, anti-diskriminering og integreringstiltak. Europarådet engasjerer seg også aktivt for bevaring av jødisk kulturarv i medlemslandene.

Organisasjonen for samarbeid og sikkerhet i Europa (OSSE)

Norge følger opp OSSEs ministerråds erklæring fra 2014 om å øke innsatsen for å bekjempe antisemittisme, blant annet med Norges internasjonale engasjement.

OSSEs kontor for menneskerettigheter og demokrati (ODIHR) utarbeider årlig statistikk over hatkriminalitet, som også omfatter antisemittisk hatkriminalitet. ODIHR samarbeider med myndigheter og sivilsamfunn om bedre rapportering av hatkriminalitet og utveksling av erfaringer mellom myndigheter, undervisningssektoren, jødiske og andre organisasjoner. Det er også utarbeidet håndbøker for lærere. Regjeringen vil samarbeide nært med ODIHR i sitt videre arbeid.

Tiltak 11: Videreføre Norges internasjonale engasjement mot antisemittisme og for å ivareta jødisk kulturarv i Europa
Ansvarlig: Utenriksdepartementet

I det videre arbeidet vil Norge samarbeide tett med internasjonale organisasjoner for å bidra til å bekjempe antisemittisme og ivareta jødisk kulturarv.

11 Særlig relevant politikk og lovverk

Regjeringens innsats mot antisemittisme tar utgangspunkt i det øvrige arbeidet mot diskriminering og gruppebaserte fordommer, hatefulle ytringer og hatkriminalitet – og regjeringens arbeid med å fremme demokrati og likestilling og å sikre tros- og livssynsfrihet.

Ny likestillings- og diskrimineringslov

Diskrimineringsloven om etnisitet forbyr usaklig forskjellsbehandling på grunn av etnisitet, religion og livssyn. Regjeringen har hatt et forslag på høring om å samle denne loven og de tre andre likestillings- og diskrimineringslovene i én felles likestillings- og diskrimineringslov.

Flere av forslagene til ny lov vil bidra til å styrke diskrimineringsvernet. For eksempel er det foreslått en bestemmelse som sier at læremidler og undervisning skal bygge på likestilling og ikke-diskriminering, og gjelde alle lovens diskrimineringsgrunnlag.

Det er også foreslått at loven skal slå tydelig fast at det er et særlig strengt forbud mot diskriminering i arbeidslivet, og at diskriminering som skyldes kombinasjoner av ulike diskrimineringsgrunnlag, for eksempel etnisitet og religion eller religion og kjønn, er forbudt.

Regjeringen tar sikte på å fremme forslag om ny likestillings- og diskrimineringslov for Stortinget våren 2017.

Frivillige organisasjoners plikt til å forhindre og forebygge trakassering

Frivillige organisasjoner, herunder idretten, har ansvar for å søke å hindre at det forekommer trakassering, jf. § 15 i diskrimineringsloven om etnisitet.

Regjeringens handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme

Regjeringens handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme ble lansert i 2014. Handlingsplanen inneholder blant annet tiltak som går ut på å forebygge rekruttering til radikale ekstremistiske miljøer, blant annet gjennom dialog og å innhente kunnskap om radikaliserings og voldelig ekstremisme.

Regjeringens strategi mot hatefulle ytringer

I et demokratisk samfunn er det viktig å hegne om ytringsfriheten. Regjeringen jobber for et samfunn der alle kan delta i den offentlige debatten uten å være redde for hatefulle ytringer. Som et ledd i dette arbeidet har regjeringen lansert en politisk erklæring mot hatefulle ytringer. Politikere, organisasjoner og andre samfunnsaktører har undertegnet erklæringen.

Høsten 2016 vil regjeringen også lansere en egen strategi mot hatefulle ytringer. Strategien vil inneholde politikk og tiltak som også er av betydning for arbeidet for å motvirke antisemittisme.



Over: Minnesmerke på den jødiske gravlunden, Østre Gravlund i Oslo.
 FOTO: JARL FR. ERICHSEN/NTB SCANPIX



Under: Snublesteiner til minne om ofrene for holocaust utenfor Calmeyers gate 15 i Oslo. Steinene er laget av den tyske kunstneren Gunter Demnig.
 FOTO: MIMSY MØLLER / SAMFOTO

<p>HER BODE JACOB BOLD FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE RAJA FALINE BOLD FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE ANSEL MARCUS MORITZ FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE SONJA ESTER MORITZ FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE NICARO HERZSTEIN FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE CECLA HERZSTEIN FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>
<p>HER BODE ANNA REBECCA BOLD FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE ANJA MARIE BOLD FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE JOHN CHARLES MORITZ FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE LEIF JOSEF MORITZ FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE LEON EISEN FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>	<p>HER BODE SALV FLANTER FØDSELÅR 1840 DEPORTERT 1942 AUSCHWITZ DREPT 9.12.1942</p>

Litteraturliste

All-Party Parliamentary Group Against Antisemitism. (2015). *Report of the All-Party Parliamentary Inquiry into Antisemitism*. (February 2015). Hentet fra <http://www.antisemitism.org.uk/wp-content/themes/PCAA/images/Report-of-the-All-Party-Parliamentary-Inquiry-into%20Antisemitism-1.pdf>

Bachner, H. & Ring, J. (2006) *Antisemitiska attityder och föreställningar i Sverige*. Stockholm: Forum för levande historia.

Bangstad, S & Døving, C.A. (2015). *Hva er rasisme*. Oslo: Universitetsforlaget

Banik, V. (2011,06.10). Sionisme. Hentet fra <http://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/livssyn/religion-og-livssyn/jodedommen/sionisme>

Barlett, J & Miller, C. (2010). *The power of unreason: conspiracy theories, extremism and counter-terrorism*. Hentet fra http://www.demos.co.uk/files/Conspiracy_theories_paper.pdf?1282913891

Bruland, B. (2008). *Det norske holocaust: forsøket på å tilintetgjøre de norske jødene*. (HL-senterets temahefte nr. 7). Oslo: HL-senteret.

Bruland, B. (2015). *Deportasjonen av de norske jødene. Norgeshistorie.no*. Hentet fra <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/artikler/1742-deportasjonen-av-de-norske-jødene.html>

Bruland, B., Tangestuen, M. & Torp-Holte, T. (2012). *Hva hendte i Norge? Shoah og de norske jødene*. Fra utstillingen «Husk oss til livet», Oslo.

Døving, C.A & Moe, V. (2014). «Det som er jødisk» – Identiteter, historiebevissthet og erfaringer med antisemittisme: En kvalitativ intervjustudie blant jøder i Norge (HL-senteret mai 2014). Hentet fra <http://www.hlsenteret.no/publikasjoner/Rapport--Det-som-er-jodisk.pdf>

Eidsvågutvalget. (2011). *Det kan skje igjen: Rapport fra Kunnskapsdepartementets arbeidsgruppe om antisemittisme og rasisme i skolen* (Rapport fra Kunnskapsdepartementets arbeidsgruppe om antisemittisme og rasisme i skolen). Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/grunnskole/eidsvagutvalget/eidsvag_rapport_det_kan_skje_igjen.pdf

Eriksen, T. B, Harket, H. & Lorenz, E. (2009). *Jødehat: Antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Oslo: Damm.

European Agency for Fundamental Rights. (2013). *Discrimination and hate crime against Jews in EU Member States: experiences and perceptions of antisemitism*. Hentet fra http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2013-discrimination-hate-crime-against-jews-eu-member-states-0_en.pdf

European Agency for Fundamental Rights. (2015). *Anti-Semitism: Overview of data available in the European Union 2004-2014*. Hentet fra http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-antisemitism-update_en.pdf

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). *Country Monitoring Work*. Hentet fra http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/countrybycountry_en.asp

Fein, H. (red.). (1987). *The Persisting Question. Sociological Perspectives and Social Contexts of Modern Antisemitism*. Berlin:De Gruyter.

Golombek, Levin & Kramer. (2012). *Hva sier DMTs medlemmer i Oslo og Trondheim om sin identitet, tradisjoner, antisemittisme og forhold til menigheten? Hatikva. Organ for de Mosaiske trossamfunn i Norge, 2012(3)*

Harper, C. (2015). Hva var kjent om jødeutryddelsene før Donau-deportasjonen? - Et forsøk på nøktern dokumentering. *Samtiden*, (1), 105-123.s

HL-senteret (2016). *Kartlegging av tiltak mot antisemittisme i ulike land. Faglig bistand til regjeringens handlingsplan mot antisemittisme*. Upublisert manuskript. HL-senteret, Oslo.

Hoffmann, C., Kopperud, Ø., & Moe, V. (2012) Antisemittisme i Norge? Den norske befolkningens holdninger til jøder og andre minoriteter. (HL-senteret mai 2012). Hentet fra http://www.hlsenteret.no/publikasjoner/HL_Rapport_2012_web.pdf

Kahn, N (2013, 08.11). Før bar jeg davidstjernen med stolthet, *Aftenposten*. Hentet fra <http://www.aftenposten.no/meninger/For-bar-jeg-davidsstjernen-med-stolthet-104504b.html>

Konspirasjonsteori. (2014). *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/konspirasjonsteori>

Lien, L. (2016). «... *Pressen kan kun skrive ondt om jødene*»: *Jøden som kulturell konstruksjon i norsk dags- og vittighetspresse 1905-1925*. (Avhandling for graden ph.d.), Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo, Oslo.

Lorentz, E. (2010). *Jødisk historie, kultur og identitet: Mangfoldet i jødedommen*. (HL-senterets temahefte nr. 9). Oslo: HL-senteret.

Mendelsohn, O. (1987). *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*. Oslo: Universitetsforlaget

Midtbøen, A. H., Orupabo, J. & Røthing, Å. (2014). *Beskrivelser av etniske og religiøse minoriteter i læremidler*. (Institutt for samfunnsforskning rapport 2014: 10). Hentet fra <http://www.samfunnsforskning.no/Publikasjoner/Rapporter/2014/2014-010>

Molbæk-Steensig, S (2011, 06.10) Holocaustbenektelse. Hentet fra <http://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/ettertid/holocaustbenektelse>

NOU 1997: 22 (1997). *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.

Simonsen, Kjetil. (2015). Antisemittisme. *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/antisemittisme>

Simonsen, K. (2015). Den Moderne Antisemittismen. *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Den_moderne_antisemittismen

Utdanningsetaten i Oslo (2011). Kartlegging av kunnskaper og holdninger på området rasisme og antisemittisme, *undersøkelse blant elever (trinn 8-10) i Osloskolen*. Hentet fra http://2v2ae13etcm31s6bzloe3jz1.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2016/06/Rapport_UDA_7.6.2011.pdf

Utdanningsetaten i Oslo (2014) Våre nasjonale minoriteter. *Til ansatte i barnehager og skoler*. Hentet fra http://www.udir.no/globalassets/filer/laringsmiljo/nasjonale-minoriteter/nasjonale_minoriteter_udir.pdf

Westlie, B. (2002) *Oppgjør: I skyggen av holocaust*. Oslo: Aschehoug.

Utgitt av:
Kommunal- og moderniseringsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere eksemplarer fra:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Internett: www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefon: 222 40 000

Publikasjonskode: H-2381 B
Design og ombrekking: Melkeveien Designkontor AS
Trykk: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
09/2016 – opplag 200